

EU-RETTE

I DANMARK

BIRGITTE EGELUND OLSEN OG KARSTEN ENGSIG SØRENSEN (RED.)

EU-retten i Danmark

Birgitte Egelund Olsen og
Karsten Engsig Sørensen (red.)

EU-retten i Danmark

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
2018

Birgitte Egelund Olsen og Karsten Engsig Sørensen (red.)
EU-retten i Danmark

1. udgave, 1. oplag

© 2018 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf
er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt
uden forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan.

Jurist- og Økonomforbundets Forlag/Djøf Forlag er godkendt af
Uddannelses- og Forskningsministeriet som pointgivende forlag i den bibliometriske
forskningsindikator. For at en publikation kan opnå point, er kravet herfor, at forlaget
skal benytte fagfællebedømmelse, hvilket vil sige, at en ekstern forsker har bedømt
forskningens kvalitet inden værkets publicering.

Publikationen er fagfællebedømt

Omslag: Marianne Tingkov
Tryk: Clemensstrykkeriet

Printed in Lithuania 2018
ISBN 978-87-574-3887-1
E-bog ISBN 978-87-7198-239-8

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Gothersgade 137
1123 København K

Telefon: 39 13 55 00
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Indholdsoversigt

Forfatteroversigt	21
Kapitel 1. Indledning	25
<i>Af Birgitte Egelund Olsen & Karsten Engsig Sørensen</i>	
Del I. Medlemskabet af EU	35
Kapitel 2. Grundlovens § 20 og det danske medlemskab	37
<i>Af Ole Spiermann</i>	
Kapitel 3. Det retlige forbehold og civilretten	69
<i>Af Peter Arnt Nielsen</i>	
Kapitel 4. Det retlige forbehold og strafferetten	87
<i>Af Thomas Elholm</i>	
Kapitel 5. Det retlige forbehold og personers mobilitet	105
<i>Af Jens Vedsted-Hansen</i>	
Kapitel 6. EURO-forbeholdet	133
<i>Af Ulla Neergaard</i>	
Kapitel 7. Forsvarsforbeholdet	155
<i>Af Christian Thorning</i>	
Del II. Dansk deltagelse i EU-samarbejdet	171
Kapitel 8. Den danske beslutningsprocedure	173
<i>Af Helle Krunke</i>	
Kapitel 9. Varetagelse af danske interesser ved EU-Domstolen	197
<i>Af Christian Thorning</i>	

Indholdsoversigt

Del III. Gennemførelsen af EU-ret	215
Kapitel 10. Gennemførelse af direktiver og regler, der understøtter forordninger	217
<i>Af Karsten Hagel-Sørensen</i>	
Kapitel 11. Implementering gennem kollektive overenskomster	243
<i>Af Ole Hasselbalch</i>	
Kapitel 12. Sanktionering af EU-retten	265
<i>Af Thomas Elholm</i>	
Kapitel 13. Lovgivers gennemførelse af EU-domme	289
<i>Af Nina Holst-Christensen</i>	
Del IV. Anvendelsen af EU-ret	313
Kapitel 14. Pligten til EU-konform fortolkning	315
<i>Af Karsten Engsig Sørensen</i>	
Kapitel 15. Umiddelbart anvendelig EU-ret	351
<i>Af Michael Steinicke</i>	
Kapitel 16. EU-rettens forrang	373
<i>Af Birgitte Egelund Olsen</i>	
Kapitel 17. Tilbagebetaling af skatter og afgifter opkrævet i strid med EU-retten	411
<i>Af Søren Friis Hansen</i>	
Kapitel 18. Tilbagesøgning af støtte udbetalt i strid med statsstøttere reglerne	441
<i>Af Pernille Wegener Jessen</i>	
Kapitel 19. Statens erstatningsansvar for overtrædelser af EU-retten	463
<i>Af Karsten Engsig Sørensen</i>	
Kapitel 20. Præjudicielle søgsmål: Hvem kan forelægge?	491
<i>Af Bugge Thorbjørn Daniel</i>	

Kapitel 21. Præjudicielle søgsmål: Danske domstoles forelæggelser for EU-Domstolen	519
<i>Af Peter Pagh</i>	
Kapitel 22. EU-rettens påvirkning af dansk procesret	559
<i>Af Erik Werlauff</i>	
Domsregister	581
Stikordsregister	593

Indholdsfortegnelse

Forfatteroversigt	21
Kapitel 1. Indledning	25
<i>Af Birgitte Egelund Olsen & Karsten Engsig Sørensen</i>	
1. Fremstillingens emne	25
2. Fremstillingens dele	26
3. EU-retten i Danmark i et tidsmæssigt perspektiv	28
4. Overholdes EU-retten i Danmark?	31
5. Afsluttende bemærkninger	32
Del I. Medlemskabet af EU	35
Kapitel 2. Grundlovens § 20 og det danske medlemskab	37
<i>Af Ole Spiermann</i>	
1. Kapitlets emne	37
2. Meningssammenhæng for grundlovens § 20	40
2.1. Indgåelse og gennemførelse af traktater	40
2.2. Forudsætning for grundlovens § 20	43
2.3. En folkeretlig synsvinkel	48
3. Nærmere om anvendelsesområdet	50
3.1. Beføjelser, som tilkommer rigets myndigheder	51
3.2. Beføjelser med tilknytning til udlandet	55
3.3. Direkte virkning	56
3.4. Specificering af dansk myndighed	60
4. Procedure	63
5. Retsfølger af en tilsidesættelse af grundlovens § 20	67
Kapitel 3. Det retlige forbehold og civilretten	69
<i>Af Peter Arnt Nielsen</i>	
1. Kapitlets emne	69
2. EU's civilretlige samarbejde	71
2.1. Rom-traktaten	72

Indholdsfortegnelse

2.2. Maastricht-traktaten	73
2.3. Amsterdam-traktaten	74
2.4. Nice-traktaten	76
2.5. Lissabon-traktaten	76
3. »Europæiseringen« og Danmarks stilling	78
3.1. Danmarks forbehold	79
3.2. Danske parallelaftaler	81
4. Folkeafstemningen om forbeholdet	83
4.1. Den danske tilvalgsordning	84
4.2. <i>Lovudkastet</i> om tilvalgsordningen og det danske NEJ	84
Kapitel 4. Det retlige forbehold og strafferetten	87
<i>Af Thomas Elholm</i>	
1. Kapitlets emne	87
2. Det strafferetlige retsforbehold kort fortalt	88
3. De relevante bestemmelser i traktatgrundlaget	90
4. Sekundære retsakter	91
4.1. Forskellige formål og dermed forskellig betydning for Danmark	91
4.2. Retsakter om den materielle strafferet	91
4.3. Retsakter om tværnationalt samarbejde i straffesager	94
4.4. Retsakter om retsgarantier	97
4.5. Retsakter om EU-institutioner mv.	99
5. Schengen	102
6. Konklusion	103
Kapitel 5. Det retlige forbehold og personers mobilitet	105
<i>Af Jens Vedsted-Hansen</i>	
1. Kapitlets emne	105
2. EU-kompetencer omfattet af det danske forbehold	107
3. Danmark og EU's fælles asylpolitik	110
3.1. Dublin-systemet som EU-asylpolitikens 'hjørnesten'	110
3.2. Når 'hjørnестenen' smuldrer: grundrettighedernes rækkevidde	113
3.3. Klageadgang og præjudiciel forelæggelse i Dublin-proceduren ..	117
3.4. Anvendelse af materielle EU-standarder?	119
4. Regler om familie- og anden indvandring	120
4.1. Reguleringsfrihed og restriktioner under forbeholdet	120
4.2. EU-opholdsreglerne som modstrategi eller omgåelse?	123
5. Schengen-samarbejdet om ydre grænsekontrol og visa	126
6. Fremtidige perspektiver for asyl- og indvandringsforbeholdet	129

Kapitel 6. EURO-forbeholdet	133
<i>Af Ulla Neergaard</i>	
1. Kapitlets emne	133
2. Edinburgh-afgørelsen og euro-forbeholdet	135
3. Den tredje fase i Den Økonomiske og Monetære Union	137
4. Valutasamarbejdet ERM II og den danske fastkurspolitik	141
5. Overordnede områder som Danmark i øvrigt deltager i	146
6. Afslutning	152
 Kapitel 7. Forsvarsforbeholdet	 155
<i>Af Christian Thorning</i>	
1. Kapitlets emne	155
2. Edinburgh-aftalen	156
3. Forsvarsforbeholdet ifølge Edinburgh-aftalen	157
4. Forbeholdsprotokollen	159
4.1. Baggrunden for forbeholdsprotokollen	159
4.2. Forsvarsforbeholdet efter forbeholdsprotokollen	160
4.2.1. Betingelsen om en retsakt	161
4.2.2. Hjemmelsbetingelsen	162
4.2.3. Betingelsen om indvirkning på forsvarsområdet	164
4.2.4. Betingelsen om ikke at forhindre de andre lande i at samarbejde	168
5. Afsluttende betragtninger	168
 Del II. Dansk deltagelse i EU-samarbejdet	 171
 Kapitel 8. Den danske beslutningsprocedure	 173
<i>Af Helle Krunke</i>	
1. Kapitlets emne	173
2. Den danske beslutningsproces i korte træk	173
2.1. Indledning	173
2.2. Beslutningsprocessen på regeringssiden	174
2.3. Beslutningsprocessen på Folketingssiden	176
3. Udviklingstendenser	179
3.1. Flere folketingsorganer inddrages i beslutningsprocessen	179
3.2. Nye vertikale beslutningsprocedurer og nye aktører	181
4. Forskellige aspekter af beslutningsprocessens indretning	185
4.1. Magtforskydninger	185
4.2. Specielt om specialudvalgene	187
4.2.1. Kort om Habermas' demokratiteori	187

Indholdsfortegnelse

4.2.2. Embedsmænds og interesseorganisationers deltagelse i specialudvalgene	188
4.3. Specielt om Europaudvalget	190
4.3.1. Den retlige karakter af forhandlingsmandaterne	190
4.3.2. Fortolkningen af forhandlingsmandaterne	192
5. Konklusion	195
Kapitel 9. Varetagelse af danske interesser ved EU-Domstolen	197
<i>Af Christian Thorning</i>	
1. Kapitlets emne	197
2. Processen for dansk interessevaretagelse ved EU-Domstolen	198
2.1. Indledende bemærkninger	198
2.2. Vidensdeling om verserende sager ved EU-Domstolen	200
2.3. Beslutningsproceduren	201
2.4. Procesdelegationen	205
3. Retssager med dansk fokus	207
3.1. Prioriteringen af danske indlæg	207
3.2. Succesraten ved EU-Domstolen	210
4. Domstolsgruppen	211
5. Afsluttende betragtninger	213
Del III. Gennemførelsen af EU-ret	215
Kapitel 10. Gennemførelse af direktiver og regler, der understøtter forordninger	217
<i>Af Karsten Hagel-Sørensen</i>	
1. Kapitlets emne	217
2. De EU-retlige krav vedr. implementering af direktiver	218
2.1. Kravet om bindende nationale retsregler	218
2.1.1. Retspraksis	218
2.1.2. Definitions- og henvisningsbestemmelser	220
2.1.3. Binding af forvaltningen	221
2.1.4. Direktivbestemmelser, der alene retter sig til offentlige organer	221
2.1.5. Regler der vedrører forholdet mellem medlemsstaterne og EU's institutioner	222
2.1.6. Kravet om klarhed i den nationale gennemførelseslovgivning	223
2.2. Gennemførelsespraksis i Danmark	227
2.2.1. Bidrag til fortolkningen af direktivet	227

2.2.2.	Gennemførelsesmetode	229
2.2.3.	Brug og udformning af lovbemærkninger	234
2.2.4.	Opfyldelse gennem retspraksis	235
2.2.5.	Opfyldelse gennem aftaler	236
2.2.6.	Lov eller bekendtgørelse	237
2.3.	Overimplementering	237
3.	Lovgivning i forhold til forordninger	240
Kapitel 11.	Implementering gennem kollektive overenskomster	243
	<i>Af Ole Hasselbalch</i>	
1.	Kapitlets emne	243
2.	Den traditionelle danske arbejdsmarkedsordning	243
3.	EU-reguleringen	245
3.1.	Den generelle basis for EU-reguleringen inden for arbejdsmarkedet	245
3.2.	Basis for EU-reguleringen af det arbejdsretlige kerneområde ...	246
3.3.	Reguleringsredskaberne	247
3.3.1.	Påvirkning til selvregulering: Art. 154-155	247
3.3.2.	Regulering gennem direktiver: Art. 153	249
4.	Implementering af EU-retsakter ved kollektiv overenskomst	249
5.	Modeller for overenskomstimplementering	253
5.1.	Anliggendet overlades helt til parternes selvbestemmelse	253
5.2.	Tilfælde hvor implementering er EU-retligt nødvendig	254
5.2.1.	Typetilfælde 1: Almindelig direktivvirkning og overenskomstimplementering på direktivniveau	254
5.2.2.	Typetilfælde 2: Semidispositive direktiver	254
5.2.3.	Typetilfælde 3: Direktivet ophøjer en overenskomst til EU-ret	255
5.2.4.	Typetilfælde 4: Offentligretlige (overenskomstuimplementerbare) direktiver	255
5.3.	Sammenfatning af de forskellige implementeringsmetoder	256
5.4.	Gældende implementeringsoverenskomster	257
6.	Retsproblemer på dansk grund	258
6.1.	De principielle retsproblemer	260
6.2.	Den processuelle vej	261
6.3.	Det materielle sagsgrundlag	262
6.4.	Randproblemer	263

Kapitel 12. Sanktionering af EU-retten	265
<i>Af Thomas Elholm</i>	
1. Kapitlets emne	265
2. Supranational EU-strafferet	266
2.1. EU-strafferet i snæver og i bred forstand	266
2.2. Bøder	267
2.3. Andre finansielle sanktioner	268
2.4. Rettighedsfortabelse mv.	268
2.5. Grundlæggende, fælles principper	269
2.6. Tre juridiske udfordringer	270
3. EU-påvirket national strafferet	272
3.1. Indledning	272
3.2. EU-retlige krav til lovgiver	273
3.2.1. Krav, der følger af primær EU-ret	273
3.2.2. Krav, der følger af sekundær EU-ret	277
3.3. EU-retlige krav til retsanvender	277
3.3.1. Indledning	277
3.3.2. Tilsidesættelse af national strafferet	278
3.3.3. EU-konform fortolkning af national strafferet (strafhjemmel)	281
3.3.4. EU-konform fortolkning af national strafferet (strafudmåling)	285
3.3.5. Særligt om rammeafgørelser	285
4. Grundlæggende rettigheder	286
5. Konklusion	288
 Kapitel 13. Lovgivers gennemførelse af EU-domme	 289
<i>Af Nina Holst-Christensen</i>	
1. Kapitlets emne	289
1.1. Dom i en traktatbrudssag mod medlemsstaten	289
1.2. Dom i en præjudiciel sag forelagt af en domstol i medlemsstaten	290
1.3. Dom i en præjudiciel sag vedrørende en anden medlemsstats lovgivning	291
2. Regeringsindlæg i sager af betydning for dansk lovgivning	292
3. Udvalgte præjudicielle sager forelagt af danske domstole	293
3.1. Sag C-561/14, <i>Caner Genc</i>	293
3.2. Sag C-112/15, <i>Kødbranchens Fællesråd</i>	298
4. Udvalgte præjudicielle sager forelagt af udenlandske domstole	300
4.1. Sag C-277/08, <i>Pereda</i>	300

4.2. Sag C-318/13, <i>X</i>	302
4.3. Sag C-11/15, <i>Český rozhlas</i>	304
4.4. De forenede sager C-203/15 og C-698/15, <i>Tele2 Sverige</i>	306
5. Sammenfatning	311
Del IV. Anvendelsen af EU-ret	313
Kapitel 14. Pligten til EU-konform fortolkning	315
<i>Af Karsten Engsig Sørensen</i>	
1. Kapitlets emne	315
2. Pligtens udvikling og kontekst	316
2.1. Oprindelse og hjemmel	316
2.2. Andre fortolkningspligter	317
2.3. Principperne om umiddelbar anvendelighed og forrang	318
3. Hvem påhviler fortolkningspligten?	320
4. Hvilke retsakter skal man indrette fortolkningen efter?	321
5. Hvornår gælder fortolkningspligten fra?	324
6. Hvilke danske regler påvirkes af pligten?	326
7. Pligtens rækkevidde	330
7.1. Brugen af forarbejder	333
7.2. Contra legem	336
7.2.1. Fortolkning imod ordlyden af dansk ret	336
7.2.2. Fortolkning mod gældende ret i øvrigt	339
7.3. Fortolkning til ugunst for private	343
8. Afslutning	348
Kapitel 15. Umiddelbart anvendelig EU-ret	351
<i>Af Michael Steinicke</i>	
1. Kapitlets emne	351
1.1. Generelt om umiddelbar anvendelighed	353
1.2. Udviklingen af umiddelbar anvendelighed	354
2. Anvendelse af umiddelbar anvendelighed efter dansk lovgivning	355
2.1. <i>Ajos</i> -sagen	356
2.1.1. Højesterets flertals begrundelse	357
2.1.2. Mindretallets begrundelse	359
2.2. Perspektiver på <i>Ajos</i> -sagen og den danske situation	362
2.2.1. Principper uden (udtrykkelig) hjemmel i de nævnte bestemmelser i tiltrædelsesloven	362
2.2.2. Hvilken betydning har horisontal virkning?	363

Indholdsfortegnelse

2.2.3. Baseret på internationale konventioner og fælles traditioner	366
2.2.4. Lovgivers tavshed	367
2.2.5. Afsluttende om Ajos-sagen	368
3. Danske domstoles vurdering af »umiddelbar anvendelig«	368
3.1. Dømme vedrørende umiddelbar anvendelighed i dansk ret	370
4. Konklusion	371

Kapitel 16. EU-rettens forrang .....

Af Birgitte Egelund Olsen

1. Kapitlets emne	373
2. EU-rettens forrang	374
3. Den EU-retlige dimension	376
3.1. Det domstolsskabte forrangsprincip	377
3.2. Hvilke EU-regler har forrang?	378
3.3. Hvilke danske regler har EU-retten forrang for?	379
3.3.1. Forfatningsbestemmelser	379
3.3.2. Folkeretlige traktater	382
3.3.3. Love og administrative forskrifter mv.	384
4. Den nationale dimension	385
4.1. Hvem påhviler pligten til at iagttage forrangsprincippet?	387
4.2. Særligt om forholdet mellem EU-retten og grundloven	388
4.2.1. Justitsministeriets redegørelser	388
4.2.2. Grundlovssagerne og Ajos-sagen	390
4.3. Forrangsprincippet anvendelse i forhold til love mv.	394
4.3.1. De danske domstole	395
4.3.2. Øvrige retsanvendende myndigheder	398
4.3.3. Sammenfattende om forrangsprincippet anvendelse ..	400
5. Fra hvornår gælder EU-rettens forrang?	401
6. Forrangsprincippet konsekvenser	404
6.1. Begrænsning af den nationale lovgivers kompetence	404
6.2. Modstridende nationale reglers gyldighed	405
6.3. Undtagelser til forrangsprincippet	406
7. Kodificering af forrangsprincippet	407
8. Sammenfatning	410

Kapitel 17. Tilbagebetaling af skatter og afgifter opkrævet i strid med EU-retten .....

Af Søren Friis Hansen

1. Kapitlets emne	411
-------------------------	-----

2. Grundlaget for tilbagesøgning	413
2.1. EU-rettens hovedregel om tilbagesøgning	413
2.1.1. De første sager om tilbagesøgning	413
2.1.2. Ækvivalens- og effektivitetsprincippet	414
2.2. Grundlaget for tilbagesøgning efter dansk ret	416
2.2.1. Conductio indebiti og tilbagesøgning af skattekrav i dansk ret	416
2.2.2. Det retlige grundlag for conductio indebiti i dansk ret ..	418
2.2.3. Anvendelse af grundsætningen om conductio indebiti på skattemyndighedernes modregningskrav	419
2.3. Tilbagesøgning baseret på Den Europæiske Menneskerettighedskonvention	421
3. Overvæltningsargumentet i EU-retten	422
3.1. EU-Domstolen overtager dansk praksis om overvæltning	422
3.2. Weber's Wine World	424
3.3. Lady & Kid-sagen; Gælder der andre undtagelser fra retten til tilbagebetaling?	425
3.4. Krav om tilbagesøgning rejst af senere omsætningsled	426
4. Nægtelse af tilbagesøgning med henvisning til overvæltning i dansk ret	428
4.1. Berigelse af den tilbagesøgende	428
4.2. Ambi-sagerne	429
4.3. Dansk retspraksis om overvæltning efter Weber's Wine World	432
4.4. Tilbagesøgningskrav, der rejses af den endelige aftager	433
5. Proceduren for tilbagesøgningskrav i dansk ret	436
6. Forældelse af tilbagesøgningskrav	438
7. Konklusion og perspektivering	439

Kapitel 18. Tilbagesøgning af støtte udbetalt i strid med statsstøttereglerne 441

Af Pernille Wegener Jessen

1. Kapitlets emne	441
2. Det EU-retlige grundlag for tilbagesøgning af ulovlig støtte	443
3. Tilbagesøgning på baggrund af Kommissionens beslutning	446
3.1. Kommissionens tilbagebetalingsbeslutning	446
3.2. Effektiv og omgående gennemførelse	447
3.3. Generelle retsprincipper	448
3.4. Erstatning for tilbagebetaling af støtte	449
4. Danske domstoles tilbagesøgning efter TEUF art. 108, stk. 3	449

5. Tilbagesøgning efter konkurrenceloven	456
5.1. Beslutning om tilbagebetaling	456
5.2. Gennemførelsen af tilbagebetalingen	460
5.3. Hvilken myndighed skal den tilbagesøgte støtte indbetales til?	460
6. Afsluttende bemærkninger	461

Kapitel 19. Statens erstatningsansvar for overtrædelser af EU-retten 463

Af Karsten Engsig Sørensen

1. Kapitlets emne	463
2. EU-rettens grundsætning om medlemsstaternes erstatningsansvar	463
3. Forholdet mellem EU-retten og dansk rets erstatningsregler	467
4. Regler der tillægger private rettigheder	470
5. Tilstrækkeligt kvalificeret overtrædelse	472
5.1. Manglende implementering	473
5.2. Mangelfuld implementering	474
5.3. Forkert anvendelse af sekundær ret	481
5.4. Sager om overtrædelse af traktaten	484
6. Kravet om årsagsforbindelse	487
7. Andre aspekter	488
8. Konklusion	490

Kapitel 20. Præjudicielle søgsmål: Hvem kan forelægge? 491

Af Bugge Thorbjørn Daniel

1. Kapitlets emne	491
2. Systemet bag præjudicielle forelæggelser	491
3. Hvornår er et organ en »ret«	494
3.1. Udøvelse af judiciel funktion og eksistensen af en tvist	494
3.2. De af Domstolens fastlagte karakteristika for en »ret«	495
3.2.1. Oprettet ved lov	495
3.2.2. Permanens	496
3.2.3. Obligatorisk	497
3.3.4. Kontradiktion	497
3.3.5. Træffe afgørelse efter retsregler	497
3.3.6. Uafhængighed	498
3.3. Sammenfatning af Domstolens praksis	500
4. Forelæggelseskompetence i Danmark	501
4.1. Danske retter, råd og nævn	501
4.1.1. Miljø- og fødevarerklagenævnet	501
4.1.2. Teleklagenævnet	503

4.1.3. Energiklagenævnet	504
4.1.4. Konkurrencerådet	505
4.1.5. Konkurrenceankenævnet	506
4.1.6. Klagenævnet for Udbud	507
4.1.7. Landsskatteretten	508
4.1.8. Ankestyrelsen	510
4.1.9. Ankenævnet for Statens Uddannelsesstøtteordninger	511
4.1.10. Udlændingenævnet	513
4.1.11. Flygtningenævnet	514
4.1.12. Arbejdsretten	515
4.1.13. Faglig voldgift	517
5. Konklusion	518

Kapitel 21. Præjudicielle søgsmål: Danske domstoles forelæggelser for EU-Domstolen .....

<i>Af Peter Pagh</i>	519
1. Emnet for dette kapitel	519
1.1. Charter om grundlæggende rettigheder og andre ændringer	520
1.2. Kvantitativ eller kvalitativ analyse	521
2. Præjudicielle forelæggelser	522
2.1. Præjudicielle forelæggelser ikke et retsmiddel for parterne	525
2.2. Præjudicielle forelæggelsers grundlovmæssige status	526
3. Domstolens udlægning af forelæggelsespligten	528
3.1. Domstolens nyere praksis bekræfter <i>CILFIT</i>	530
3.2. Fravigelse af ugyldighedsvirkning og præjudiciel forelæggelse ..	533
3.3. Sammenfattende om forelæggelsespligten	536
4. Danske domstoles anvendelse af <i>CILFIT</i>	537
4.1. Danske domstoles udlægning af Domstolens praksis	537
4.2. EU-rettens særegenheder og risikoen for afvigende retspraksis ..	540
4.3. Habitatdirektivets art. 6, stk. 2-4, og EU-rettens særegenheder	542
4.4. Foreløbigt sammenfattende	546
5. Juridisk Specialudvalg	547
6. Juridisk Specialudvalgs medvirken i præjudicielle sager	551
6.1. Tidligere undersøgelser	552
6.2. Ny vurdering	555
6.3. Fortolkning af gødningsanvendelsesloven	556
6.4. Konklusion	558

Indholdsfortegnelse

Kapitel 22. EU-rettens påvirkning af dansk procesret	559
<i>Af Erik Werlauff</i>	
1. Kapitlets emne	559
2. Foreløbige retsmidler	560
2.1. Et forbuds- og påbudsinstrument med europæisk forbillede	560
2.2. Sagens hastende karakter må ikke gå tabt	562
2.3. Påbud muligt, ikke blot accessorisk til forbud, men selvstændigt	563
2.4. Offentlig myndighed som kontraktpart eller myndighedsudøver? Factortame I har stadig valør	566
2.5. Danmark og Patentdomstolen	568
3. Konkurrence om tiltrækning af sager	569
4. Fuldbyrkelse i Danmark af erstatningsbestemmelser i en udenlandsk straffedom	570
5. EU-kartelreglers indflydelse på en dansk voldgiftssag	571
6. En »omvendt <i>Solo Kleinmotoren</i> « som grundlag for gruppeforlig med retskraft som en dom	574
7. Sammenfattende om EU's indflydelse på dansk retspleje	577
Domsregister	581
Stikordsregister	593

Forfatteroversigt

Bugge Thorbjørn Daniel, ph.d., er lektor ved Juridisk Institut, Syddansk Universitet, hvor han underviser og forsker i EU-ret, folkeret og WTO-ret. Han er medforfatter til bøgerne »Grundlæggende EU-ret«, »Liberalising trade in the EU and the WTO: a legal comparison«, »Folkeret« og en række andre bøger og artikler. Han er leder af SDU's forskningsgruppe i EU-ret og international ret.

Thomas Elholm, ph.d., er professor ved Juridisk Institut, Syddansk Universitet, hvor han underviser og forsker i strafferet, herunder EU-strafferet. Han er bl.a. medforfatter til bogen »Grundlæggende EU-ret« og en række andre bøger og artikler om emner, der relaterer sig til EU-strafferetten. Desuden er han redaktør for *European Criminal Law Review*.

Karsten Haged-Sørensen, advokat (H), partner hos Kammeradvokaten. Kammeradvokat 2004-2015, adj. professor, Aarhus Universitet 2006-2016. Redaktør af EU-Karnov 1990-2013. Han har bl.a. skrevet »EF-Ret, Almindelig Del/EU-Ret 1978-1995«, forskellige udgaver, senest sammen med Claus Gulmann. Han har ført flere centrale retssager om forholdet mellem dansk ret og EU-ret, bl.a. Maastricht-sagen.

Nina Holst-Christensen er kommitteret i EU-ret og menneskeret i Justitsministeriet og ekstern lektor i EU-ret på Københavns Universitet. Hun er medredaktør af EU-Karnov og har skrevet en lang række artikler om EU-retlige og menneskeretlige emner samt medforfatter til lærebogen »EU-domme med bemærkninger og spørgsmål« samt »Den Europæiske Menneskerettighedskonvention med kommentarer«.

Søren Friis Hansen er professor i selskabsret ved Juridisk Institut, Copenhagen Business School (CBS), hvor han forsker og underviser i selskabsret, skatteret og EU-ret. Han er bl.a. medforfatter til bøgerne »Dansk Selskabsret 1-3«.

Forfatteroversigt

Ole Hasselbalch, lic.jur., jur.dr., er professor emeritus i erhvervsret ved Juridisk Institut, Aarhus Universitet, docent ved Stockholms Universitet og russisk æresprofessor. Han har et omfattende forfatterskab inden for jura, samfundsvidenskab, sprog og historie.

Pernille Wegener Jessen, ph.d., er professor ved Juridisk Institut, Aarhus Universitet, hvor hun underviser og forsker i konkurrence- og statsstøtteren, såvel fra et nationalt som et EU-retligt perspektiv. Hun er bl.a. medforfatter til bogen »Regulering af konkurrence i EU« samt en række andre publikationer, der tager udgangspunkt i EU-retten. Hun er desuden medlem af Konkurrencerådet.

Helle Krunke, ph.d., er professor og ph.d.-skoleleder ved Juridisk Fakultet, Københavns Universitet, hvor hun forsker og underviser i forfatningsret, komparativ forfatningsret og EU-ret. Hun er medlem af bestyrelsen for International Association of Constitutional Law (IACL) og har senest udgivet bøgerne »Judges as Guardians of Constitutionalism and Human Rights« og »The Nordic Constitutions: A Comparative and Contextual Analysis«.

Ulla Neergaard, ph.d., er professor ved Juridisk Fakultet, Københavns Universitet, hvor hun underviser og forsker i EU-ret. Hun er bl.a. medforfatter til bogen »EU-ret« og en række andre bøger og artikler om emner, der relaterer sig til især det indre marked og i nyere tid også den Økonomiske og Monetære Union. Hun er formand for Dansk Forening for Europaret.

Peter Arnt Nielsen, ph.d., er professor ved Juridisk Institut, Copenhagen Business School (CBS), hvor han forsker og underviser i dansk og international voldgift, mediation og civilproces samt international kontraktret. Han er også professor ved Europakollegiet i Brügge i EU Private International Law.

Birgitte Egelund Olsen, ph.d., er professor ved Juridisk Institut, Aarhus Universitet, og formand for Miljø- og Fødevareklagenævnet, Nævnenes Hus. Hun er bl.a. medforfatter til bogen »Liberalising trade in the EU and the WTO: a legal comparison« samt en række andre bøger og artikler, hvor EU-retten er i fokus, særligt inden for miljø- og energiretten.

Peter Pagh, dr.jur., har siden 1999 været professor i miljøret ved Københavns Universitet og har siden 1991 undervist i bl.a. EU-miljøret ved Københavns Universitet. Han er bl.a. forfatter til »EU-miljøret« samt en række artikler om EU-retten med hovedvægt på miljøretlige emner.

Ole Spiermann, ph.d. fra University of Cambridge i 2000, er partner i Bruun & Hjejle med speciale i voldgift og retssager samt folkeret og offentlig ret. Han er desuden tidligere professor i folkeret ved Københavns Universitet.

Michael Steinicke, ph.d., er professor ved Juridisk Institut, Aarhus Universitet, hvor han underviser og forsker i EU-ret, konkurrenceret og udbudsret. Han er forfatter og medforfatter til en længere række af bøger og artikler inden for markedsretlige områder fortrinsvis inden for EU.

Karsten Engsig Sørensen, dr.jur., er professor ved Juridisk Institut, Aarhus Universitet, hvor han underviser og forsker i EU-ret og selskabsret. Han er bl.a. medforfatter til bogen »EU-retten« og en række andre bøger og artikler om emner der relaterer sig til det indre marked samt EU-konkurrenceret.

Christian Thorning, cand.jur., er diplomat i udenrigstjenesten og siden 1. september 2017 ambassadør i Zagreb, Kroatien. Han har i sin karriere haft fokus på EU, herunder som chef for Udenrigsministeriets EU-retskontor og som regeringens agent ved EU-Domstolen gennem fire år forud for ambassadørposten i det yngste EU-medlemsland.

Jens Vedsted-Hansen, dr.jur., er professor ved Juridisk Institut, Aarhus Universitet, hvor han underviser og forsker i menneskerettigheder og i dansk og europæisk asyl- og immigrationsret. Han er medforfatter til den danske EMRK-kommentar og har desuden skrevet bogbidrag og artikler om EU's asyldirektiver og EU-charteret om grundlæggende rettigheder.

Erik Werlauff, dr.jur., er professor ved Aalborg Universitet, hvor han underviser og forsker i blandt andet selskabsret og selskabsskatteret. Han sætter i sit forfatterskab konsekvent fokus på relationen til EU-retten. Han er desuden medlem af Retsplejerådet og dommer i adskillige danske og internationale voldgiftssager.

Indledning

Af Birgitte Egelund Olsen & Karsten Engsig Sørensen

1. Fremstillingens emne

Efter så mange års medlemskab af Det Europæiske Fællesskab (EF) og senere Den Europæiske Union (EU) skulle man tro, at gennemførelsen og håndhævelsen af EU-retten ikke længere var et emne, der påkaldte sig opmærksomhed. At situationen er en anden, stod os klart allerede for ti år siden, da udgivelsen *Europæiseringen af dansk ret*¹ viste, at både gennemførelsen og håndhævelsen af EU-retten stadig gav anledning til en række problemer. Det var en af den daværende udgivelses konstateringer, at EU-rettens påvirkning af dansk ret i de første mange år af det danske medlemskab synes at have været en mere eller mindre teoretisk problemstilling, idet man sjældent i administrativ praksis eller domspraksis kunne konstatere, at dette samspil havde været genstand for overvejelser. Situationen var dog allerede en anden i 2008, idet der forelå nogen praksis, der forholdt sig til EU-rettens anvendelse i Danmark.

I de forgangne ti år er der imidlertid sket en markant udvikling på området. Der er nu på de fleste områder væsentlig mere praksis, hvor domstole og myndigheder anvender EU-retten eller prøver grænserne for EU-rettens anvendelse. Et klart eksempel på det sidste er Højesterets afgørelse i *Ajos* – en dom, som også har udfordret danskernes og omverdenens opfattelse af Danmark som EU's duksedreng.² Endvidere har de danske forbehold undergået en forandring, for det første fordi de områder, de omfatter, har udviklet sig, men også fordi Danmarks stilling på disse områder har ændret sig (om end ikke gennem folkeafstemninger, idet disse som bekendt ikke har ført til af-

1. Ligeledes udgivet på Djøf Forlag og med samme redaktører som nærværende fremstilling.
2. UfR 2017 s. 824 H. Om *Ajos*-sagen se bl.a. bogens kapitel 2 og 14-16.